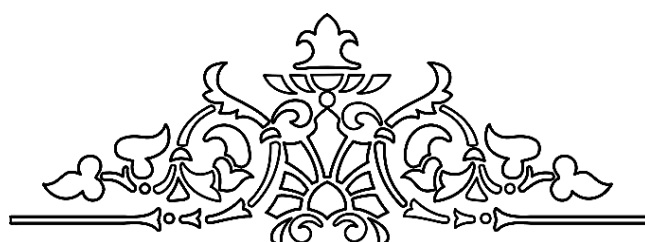
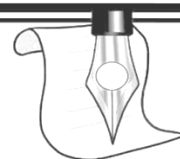
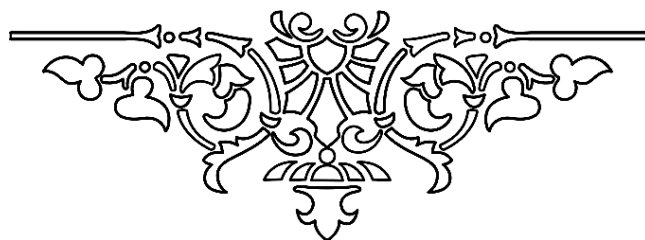

Нодира ХОЛИКОВА, Хумоюн УМАРАЛИЕВ

**КОМИЛ ИНСОН:
ҒОЯ, ТАЛҚИН ВА ТАДРИЖ**

**Тошкент – 2022
“Fan ziyosi” нашриёти**

КВК: 76.14(5Ў36)

UO'S: 718.642

U-18

Н. Холикова, Х. Умаралиев // КОМИЛ ИНСОН: ғоя, талқин ва тадриж // монография – Т.: “Fan ziyosi” нашриёти, 2022 й, 120 бет.

Мазкур тадқиқотда Шарқ мутафаккирлари дунёқарашининг комилликка бошловчи ғоялари, уларнинг ўлмас асарларини ўрганиш ва келажак авлодга етказиш орқали баркамол авлодни шакллантириш устувор вазифалардан бири экани ҳақида сўз борар экан, бунда Шарқ Ренессансини яратган қомусий олимлар Фаробий, Ибн Сино, мутасаввиф ижодкорлар Ғаззолий, Яссавий, Азизиддин Насафий, Абдулбоқи Хожагий Муҳаммад Имканагийдан тортиб Ҳазрат Алишер Навоий ва XX аср жаҳид маърифатпарварлари Абдулла Авлоний, Ҳамза, Абдулҳамид Чўлпон ҳамда бошқаларнинг илмий, фалсафий, бадий асарларига муружаат этилган.

Монография олий ўқув юртлари талабалари, академик лицей ва ўрта махсус касб-ҳунар коллежлари талабалари, шунингдек, мутафаккир аждодларимиз ижодига қизиққан барча китобхонлар учун мўлжалланган.

Масъул муҳаррир:

Нурбой ЖАББОРОВ – филология фанлари доктори, профессор

Такризчилар:

Адибахон ДАВЛАТОВА – филология фанлари доктори

Сирдарёхон ЎТАНОВА – филология фанлари номзоди

*Монография Тошкент вилояти Чирчиқ Педагогика институти
Илмий техник кенгашининг 2022 йил 17 июндаги 11-сонли баённомаси
асосида нашрга тавсия этилди.*

ISBN 978-9943-747-52-4

© Н. Холикова, Х. Умаралиев
© «Fan ziyosi» нашриёти, 2022.

*Комил инсон – жамики инсонларнинг хақиқатидир,
яъни одамийлар одамийсидир.*

СЎЗБОШИ

Ўзбекистон мустақилликка эришгач, инсон ва унга ғамхўрлик қилиш, унинг манфаатлари тўғрисида қайғуриш, фуқароларни ижтимоий ҳимоя қилиш давлатнинг устувор сиёсатига, кундалик фаолиятига айланди. Ўзбекистон Республикасининг Конституциясида таъкидланганидек, “Ўзбекистон Республикасида демократия умуминсоний принципларга асосланади, уларга кўра инсон унинг ҳаёти, эркинлиги, шаъни, кадр-қиммати ва бошқа дахлсиз ҳуқуқлари олий қадрият ҳисобланади”¹. 2022 йилнинг “Инсон қадрини улуғлаш ва фаол маҳалла йили” деб эълон қилиниши республикамизнинг барча аҳолисига бўлган эътиборнинг яққол далили бўлди. Модомики шундай экан, ҳозирги долзарб вазифа инсон тўғрисида ғамхўрлик қилиш, ёш авлодни етук шахс, замонамиз талабига жавоб берадиган, билимдон, юксак маънавиятли, эътиқоди мустаҳкам, иродаси кучли, халқ, Ватан учун қайғурадиган комил инсон қилиб тарбиялаш ва вояга етказишдир. Ўз-ўзидан маълумки, бундай мураккаб ишни ота-боболаримиз, аجدодларимиз бой маънавий меросидан ва тажрибасидан фойдаланмай туриб амалга ошириб бўлмайди. Зеро, Президент Шавкат Мирзиёев Ўзбекистон Мустақиллигининг йигирма тўққиз йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги нутқида Ўзбекистонда янги бир уйғониш – Учинчи Ренессанс даврига пойдевор яратилаётгани ҳақида гапирди. Албатта, Учинчи Ренессанс пойдеворини яратиш жараёни беш-ўн йил давом этмай, анча катта ва машаққатли даврни талаб қилади. Бунинг учун, аввало, минглаб

¹ Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. Тошкент, Ўзбекистон, 2008, 5 бет.

истеъдодли кадрлар, иқтидорли замонавий ёшлар, фидойи инсонлар ниҳоятда зарур. Бирламчи вазифамиз фарзандларимизнинг маънавиятини юксалтириш, уларни миллий ва умуминсоний қадриятлар руҳида тарбиялашдир. Юртбошимиз БМТ Бош Ассамблеясининг 72-сессиясида сўзлаган нутқида: “Сайёрамизнинг эртанги куни, фаровонлиги фарзандларимиз қандай инсон бўлиб камолга етиши билан боғлиқ. Бизнинг асосий вазифамиз – ёшларнинг ўз салоҳиятини намоён қилиши учун зарур шароитлар яратишдан иборат”¹, - деб айтган эди. Дарҳақиқат, ёш авлодга бўлган ишонч ҳам, улар учун яратилаётган имкониятлар ҳам чексиз.

Инсон ва уни тарбиялаш, етук шахсни камолга етказиш масаласи қадимдан Шарқ олимлари, мутафаккир ва донишмандларининг диққат марказида бўлиб келган. Улар инсон зотини юксакликка кўтарганлар, уни тирик мавжудотлар орасида энг аълоси деб ҳисоблаганлар.

Мозийда яшаб ўтган мутафаккирларнинг инсон ва уни яшашдан мақсади, мукаммал жамият, одил ва маърифатли шоҳ, комил ва етук инсон ҳақидаги қимматли фикрлари ҳозиргача ўз қадрини йўқотмасдан, инсониятга хизмат қилмоқда.

Буюк мутафаккирлар ўзининг насрий ва назмий асарларида, ўлмас дostonларида умуминсоний руҳ билан суғорилган комил ва етук инсон, мукаммал жамоа ва одил ҳукмдор ҳақидаги ғояларни илгари сурдилар. Уларнинг инсонпарварлик, илм-фан ва касб-ҳунарни эгаллаш, ахлоқ ва хулқ-одоб қоидалари, таълим-тарбия ва юксак инсоний қадриятлар тўғрисидаги доно фикрлари кейинги даврларда ва ҳозир ҳам ўз аҳамиятини йўқотгани йўқ.

Ҳозирги вақтда турли вайронкор ва бузғунчи ғоялар, террористик чиқишлар, ақидапарастлик, диний экстремизм ёшлар онгига салбий таъсир кўрсатмоқда. Марказий Осиё мутафаккирларининг асарларидаги комил инсон ғояси ва инсонпарварлик қадриятлари ёшларнинг дунёқарашини кенгайтириб, уларни тарбиялашга, ёшлар онгини юқорида номлари келтирилган зарарли ғоялар таъсиридан сақлашга ёрдам беради.

¹ <https://strategy.uz/index.php?news=615>

Марказий Осиё мутафаккирларининг комил инсон тўғрисидаги таълимотлари миллий ғоя такомили учун асос бўлиб хизмат қилади. Зеро, миллий ғоя “ислом фалсафасидан озиқланиб янада кенгрок маъно-мазмун касб этган. Баркамол инсон ҳақидаги юксак ғоялар Абу Наср Фаробий ва Алишер Навоий каби мутафаккирларимизнинг асарларида айниқса, теран ифода топган”¹.

Марказий Осиё мутафаккирларининг маънавий-ахлоқий ва ижтимоий-сиёсий қарашлари кишиларда ватанпарварлик, ўзликни англаш, одамийлик, ҳалол ва пок бўлиш, нафсни тийиш, сабр-бардошли ва етук инсон бўлиб етишиш каби фазилатларни касб қилишида, юксак маънавият ва маънавий мерос енгилмас куч эканлигини чуқур англаб етишида муҳим аҳамиятга эга. Ёш авлодни маънавий жиҳатдан тарбияламасдан жамиятимиз олға қараб тараққий этиши, ютуқларга эришиши қийин.

Марказий Осиё мутафаккирларининг ҳаёти, ижодий мероси, дунёқараши ҳақида кўплаб илмий тадқиқотлар мавжуд. Лекин мутафаккирларнинг комил инсон тўғрисидаги қарашлари тарихий-фалсафий нуқтаи назардан махсус таҳлил қилинмаган. Шунингдек, шўролар давридаги илмий тадқиқотларда Марказий Осиё мутафаккирларининг асарлари кўпинча бир томонлама ўрганилган.

Ушбу мавзунинг баъзи жиҳатлари ҳақида олимлардан Е.Бертельс, И.Мўминов, В.Зоҳидов, Н.Маллаев, М.Хайруллаев, Н.Комилов, М.Орипов, Ҳ.Алиқулов, И.Ҳаққул, С.Олим, О.Эргашев, С.Каримов, Б.Эралиев, А.Зоҳидов ва бошқалар ўз фикрларини билдириб ўтганлар.

Мутафаккирларимиз олға сурган ғоялар аҳолининг, хусусан, ёшларнинг тарихимиз, бой маънавий-маданий, маърифий-ахлоқий кадриятларимиз ҳақидаги билимларини оширишга, ва улар онгига комил инсон, комилликка етакловчи ғояларни сингдиришга ёрдам беради.

Айни кунда Янги Ўзбекистон ибораси кўп ишлатилмоқда. Янги Ўзбекистонни барпо этишнинг бош дастуриламали сифатида

¹ Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар. Тошкент, Ўзбекистон, 2000, 56 бет.